

DVA IZVJEŠTAJA ZANIMLJIVA ZA POVIJEST NAŠEG ISELJENIŠTVA U KANADI I SAD (GOD. 1913. i 1924.)

Neven B u d a k

U obiteljskom arhivu čuvam dva izvještaja zanimljiva za povijest hrvatskog iseljeničtva u prvoj četvrtini ovog stoljeća, a pogotovo za ulogu banaka i parobrodarskih kompanija u novčanim i iseljeničkim poslovima.

Prvi je izvještaj sačuvan samo djelomično. Pisan je strojem, a prema paginaciji vidljivo je da nedostaje prva stranica, kao i zaključno poglavlje o mjerama što ih sastavljač izvještaja predlaže, a koje su bile vezane uz socijalnu skrb što bi je Kraljevska zemaljska vlada trebala voditi o našim iseljenicima u SAD. Sačuvano je ukupno 12 gusto tipkanih stranica (2—13). Zbog toga što nedostaju upravo početak i kraj dokumenta, ne znamo točno kome je izvještaj bio namijenjen, kada je napisan i tko ga je sastavio. Prema nekim datumima u tekstu vidi se ipak da je nastao između 13. kolovoza i 15. listopada 1913. (datumi vezani uz stečaj 1st Second National Bank u Pittsburghu), a po svemu sudeći za potrebe hrvatske vlade. Nismo uspjeli ustanoviti tko bi mogao biti autor izvještaja, ali se svakako radi o pravniku i dobrom poznavaoocu bankovne problematike. Izvještaj je sačuvan u ostavštini dr Pavla Dušana Rešetara, ali mu on nije mogao biti sastavljačem, jer je 1913. još studirao (rođen je 1892).

Izvještaj donosimo sa svim pravopisnim i drugim pogreškama (osim što smo -dj- zamijenili s -đ-).

Drugi je izvještaj sačuvan u potpunosti. Pisan je engleskim jezikom na 25 tipkanih stranica. Sastavio ga je u Zagrebu P. D. Rešetar, službenik Jugoslavenske banke i zastupnik Cunard Steam Ship Co. iz Liverpoola, za potrebe svoje kompanije, 23. svibnja 1924, a radi se o izvješću dr Rešetara s putovanja po Kanadi i SAD, gdje je boravio kao član kompanijine delegacije koja je imala zadatak izvršiti inspekciju agenata i poslovnih veza Cunard Line-a.

Dr. Rešetar je, nakon okončanog studija prava i ratovanja na talijanskom bojištu, došao sa svojim ocem, slavistom Milanom Rešetarem, u Zagreb, a potom je 1919. prešao u diplomatsku službu, radeći tri godine kao sekretar ambasada u Londonu i Rimu (kod Svete stolice). Potom se zapošljava u Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu, gdje ostaje dvije godine, nakon čega preuzima zastupstvo Cunard Line-a.

U istom fasciklu u kojemu je bio izvještaj, nalazili su se i novinski izresci s člancima u kojima je riječ o putovanju, te još nekoliko dokumenata.

Izvještaj donosimo u našem prijevodu i izvatcima, izostavši odlomke koji nisu izravno vezani uz naše iseljeničtvo.

I izvještaj

(nedostaje prva stranica)

c) onima koji se vraćaju omogućiti da se karte za povratak kupe na otplatu što je doduše po američkom zakonu zabranjeno, što se ali može polučiti kako uredni uložak dok dosegne potrebnu visinu;

d) Repatriranje oskudnih naših iseljenika i to stanovitog broja bez naplate ikakvih troškova, a stanovitog broja uz naknadu polovine vozne cijene. Ova bi se ustanova kod novog podijeljenja dozvola, odnosno sklapanja ugovora na temelju zakona o iseljavanju bezuvjetno morala uvrstiti u ugovor odnosno dozvolu.

III

1. Dodir sa hrvatskim i srpskim društvima u Americi.

2. Postupak sa američko-hrvatsko-srpskom štampom.

Bilo bi uputno jednoj i drugoj kojoj novini podijeliti paušalnu subvenciju, da prima inspirirane članke i da se stvori protuteza proti revolucionarnom pisanju te štampe.

3. Trebalo bi našim iseljenicima neprestano dovađati pred oči da se kr. Zemaljska vlada živo zauzmiče za dobrobit njihovu da će svaki i u svako doba naći kod iste radosnu i besplatnu zaštitu. Podijeljenje odličja prominentnim vođama nakon saslušanja nadležnog konsulata.

4. Uređenje dušobrižništva. Trebalo bi bezuvjetno maknuti većinu sadašnjeg svijetovnog svećeništva i nadomjestiti ga sa franjevcima.

Predoznačivanje novaca

Bitnost

Predoznačivanje novaca iz Amerike u domovinu može po svojoj bitnosti razdijeliti na dva oštro razdijeljena načina. Uobičajeni nazivi tih načina jesu:

The retail business i
the wholesale business

Karakteristika t. zv. retail business jest neposredni dodir sa mušterijama. Taj dodir može poprimiti dvojaki oblik, ili je isti skroz lokalne naravi što je to kod pretežnog broja retail bankersa, ili je pako radnja kombinacija predoznačivanja za iseljenike koji stanuju u mjestu i koji stanuju udaljeno od sjedišta retail bankira. Ovi posljednji šalju svoje naloge poštom na poznatog im bankira. Ovaj način poslovanja zove se mail order business, tjera se po relativno malenom broju retail bankira jer je organizacija tog poslovanja teška i skupa i jer vođenje istog iziskuje veću organizaciju i trajnu propagandu.

Najveći retail mail order business u Sj. Državama biti će radnja tvrtke John Nemeth u New-Yorku gdje rade 60 namještenika. Promet dostiže u toj tvrtci 16 do 20 milijuna godišnje, nu stručnjaci drže da nerazmjerno visoki troškovi uprave mal ne dosižu cijeli bruto dobitak. U Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju predoznačila je tvrtka John Nemeth prošle godine do 3 milijuna kruna. O bonitetu tog privatnog bankira izjavili su se stručnjaci vrlo skeptično.

Retail bankir koji tjera mail order posao daje svojim mušterijama pisмено točne upute kako mu se imade priposlati protuvrijednost u dolarima

za iznos u krunama koji dotični želi poslati u domovinu, pa prilaze svakom listu američansku poštansku naputnicu koja je na nj već adresirana i u kojoj treba ispuniti samo ime predavatelja i iznos u dolarima.

Ime i obitavalište naslovnika u domovini imade se napisati na posebni list a ovaj se zajedno sa poštanskom recepisom o poslanim dolarima imade poslati u listu bankiru.

Retail business drži se općenito dosta koristonosnim. Bruto zasluga iznosi u istočnim državama gdje je konkurencija prilično velika 2 do 3%. U zapadnim državama i od centara udaljenim mjestima 4 do 6%.

Karakteristiku wholesale businessa čini okolnost da banke i bankiri koji se tim načinom poslovanja bave ne dolaze u dodir sa iseljenicima, već samo s retail bankirom koji predoznake primljene od svojih mušterija predaje wholesale banci radi daljnje otpreme u evropejsko odredište. Kod većine zavoda koji tjeraju taj wholesale business čini ovo poslovanje redovito tek jedan dio velikog bankovnog poslovanja. Rentabilitet wholesale businessa je uslijed vrlo oštre konkurencije vrlo malen, pa bruto dobitak po suglasnom saopštenju upravitelja odnosnih najvećih zavoda ne iznosi više od 2%.

Općenito smatra se inkompatibilno da jedna banka istodobno tjera wholesale i retail business. Tek neznatnom broju zavoda uspelo je da goje obje vrsti poslovanja što iziskuje ali osobite mjere opreza i dalekosežno diferenciranje po državama, mjestima i narodnostima. First seconda National banka u Pittsburghu bila je jedna od zavoda, koje je spojila obje vrsti poslovanja, te je kraj pittsburškog lokalnog posla znala privući i veliki dio wholesale poslovanja iz bliže i daljne okolice Pittsburgha.

U sličnom je položaju Mallon National Banka u Pittsburghu jedan od najuglednijih zavoda u unutrašnjosti zemlje a najveći zavod države Pensilvanija (Ulošci našeg naroda kod tog zavoda iznose 4,500.0 kruna).

Isto tako radi i najznatnija tvrtka države Illinois H. Clausenius & Co. u Chicagu koja se bavi predoznačivanjem novca. Šef te tvrtke bivši jekr. Konsul. Od velikih njujorških instituta razumjela je samo Transatlantik Trust Kompanija privući si obe vrsti tog poslovanja.

II. Tehnika

Novčano tehničko provedenje predoznačivanja većinom je zadaća wholesale banke sa sjedištem u New Yorku. Postoji douše dosta veliki broj retail bankira, koji stoje u direktnoj vezi sa Evropom. Nu većina istih predaje svoje naloge za isplatu radi daljnje otpreme njujorškim bankovnim kućama.

Odnosaj između retail i wholesale bankira prilično je labav. Vjernost i privrženost u toj su poslovnoj svezi skoro nepoznati. Budući da su njujorške Wholesale Banke — izuzev sasvim neznatne iznimke — skroz povjerljive i sigurne to otpada za retail bankira nužda da uvaži veću ili manju sigurnost koju pruža jedna ili druga bankovna kuća u New Yorku. (u ostalom za to su s obzirom na njihovu redovito površnu trgovačku naobrazbu i uviđavnost i nesposobni).

Prema tome vodi retail bankir u unutrašnjosti zemlje račun samo o dva momenta. A ta su jeftinoća deviza i brzina otpreme. Samo ova dva momenta odlučuju o sposobnosti konkurencije njujorške wholesale kuće. Prema tome kod koje njujorške kuće bude retail bankir brže i jeftinije poslužen ili se bar tome nada mjenja isti svoje veze.

Pitanje kako će njujorška kuća svoje korespondente (retail bankire) trajno uza se vezati vrlo je teško. Glavno je da predatelj za 24 dana imade u rukama potvrdu da je naslovnik zaista primio doznačeni mu iznos. U tom pogledu od danas je najbolje uspjela Transatlantik Trust Co., koja te potvrde dobavlja besplatno putem ugarske poštanske štedionice koja u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji od jedne godine i po obavlja isplate za rečenu Trust Kompaniju. Predavatelji koji se tome priviknu sile svog retail bankira da predoznake šalje putem takove kuće koja im te potvrde u označenom roku besplatno dobavlja iz čega se onda po naravi stvari mora s vremenom razviti uža veza a i neka kontrola nad tim retail bankirima.

Za predoznake novca poznate su slijedeće forme:

1. Poštanske naputnice i novčani list koje bečki, praški ili zagrebački korespondent američanske bankovne kuće predaje na domaćeg naslovnika (dakako uz istodobno pokriće). Primjećujem da je skupo šiljanje novca novčanom listom većinom diktovano strahom predatelja da će makoji lokalni urednik prisvojiti si dio poslatog novca ako se pošalje otvoreni t. j. poštanskom naputnicom. Djelomice doprinosi k tome i okolnost da mali poštanski uredi često nisu dovoljno dotirani da odmah obave isplatu.

2. Bankovni ček kojeg iseljenik izravno otpremi svojim doma koji ga prezentiraju na isplatu. Držim da bi ova vrst isplate za naše prilike bila od osobite važnosti jer primatelj čeka mora poći kod banke ili štedionice da primi doznačeni novac pa ga se tamo može nagovoriti da cijeli iznos ili makar jedan dio ostavi uložen kao štedovni uložak.

Dakako da danas ovaj način predoznačivanja nije kod nas općenit pa bi uvođenje istog svakako iziskivalo nekoliko godina. Ali sve nastojanje moralo bi se na to koncentrovati jer mi se to čini najboljim sredstvom da veliki dio unilazećeg američanskog novca bude sačuvan od nerazumnog i neekonomskog rasiapanja.

3. Telegrafičko predoznačivanje koje se iz Beča, Pešte, Zagreba dalje obavlja ili putem poštanske doznačnice ili novčanog lista. Jedina prednost stoji u brzini. Nasuprot toga stoji skupoća takvog predoznačivanja. Troškovi brzojavnog doznačivanja iznose za iseljenika prema visini doznačene svote 1 1/2 do 5 \$ koje isti plaća bankiru bud u formi pristojbe za brzojav bud kao razliku na tečaju. Za taj luksus dakle baca se dnevnicica od 1 do 3 dana. Brzojavna predoznaka nije izazvana potrebom da naslovnik što žurnije primi novac već poglavito time što iseljenik koji je bio nebrojenoputa prevaren i koji je kod svake predoznake teško zabrinut doprinosi tu tešku žrtvu samo da što brže od svojih na domu dobije obavijest da su novac zaista primili. Čuo sam mnoge tužbe da besavjesni bankiri pobiraju cijelu pristojbu za brzojavnu predoznaku a ipak šalju novac poštom ili velikim zakašnjenjem (week end letter) te indirektnim putem. (Uz polovicu brzojavne pristojbe) Prisiljeni konkurencijom moraju i čestite whole sale bankovne kuće voditi brzojavno predoznačivanje nu u bitnom je interesu iseljenika da se poradi proti tom abuzusu.

4. International money orders. Međunarodne poštanske doznačnice. Štampane su u malo ne svim jezicima narodnosti živućih u Sj. Državama. Povodom svojedobne intervencije Kr. Zemaljske Vlade udovoljeno je 1910. djelomično zamolbi te mađarsko engleskim doznačicama dodan na stražnjoj strani kratki tumač na hrvatskom jeziku. Nade koje su se u to polagale nisu

se žalibože nimalo ispunile. S jedne strane ostale su zaista te doznačice narodu skroz nerazumljave jer su samo na zadnjoj strani sadržavale kratke upute a s druge strane nitko se nije brinuo da te doznačice budu zaista razdijeljene među narod te se ovaj uputi kako da se ovim najsigurnijim sredstvom predoznake posluži. Primjećujem da se ove međunarodne poštanske doznačice besplatno dijele pa bi se eventualno prigodom otpreme iz Zagreba svaki iseljenik mogao s njima nadjeliti i uputiti u postupak.

U kolovozu ove godine dala je Kr. zemaljska vlada intervenirati kod Ministarstva Pošte u Washingtonu da se rečene doznačice štampaju i sa isključivo englesko hrvatskim tekstom, pa je primila slijedeći odgovor:

With reference to your verbal request of the (nečitko slovo — op. p.) eth inst. I beg to state that in April 1910 at the instance of the austro hungarian Embassy money order applications were printed with instructions to croatian remitters on the back of the form. There seems to be no objection however to complaine with your request that te entire application be printed in the english and croatian languages but it will be necessary that the word Hungary be shown clearly at the top of the appliation as the money order convention is between that country an the United States.

On receipt of the translation which you so kindly agreed to have made a supply will be printed at once and the Postmasters at the cities named at your list will be furnished with a liberal allowance of the blanks.

I trust that this form of application will do much to prevent the loss which has been occasioned through entrusting the transmittal of funds to private bankers and Steamship Cos.

Prema dogovoru su za sada pokusa radi nadjelene najveće naše kolonije: Pittsburgh, Pa. Chicago, Ill. Cvelevand, Ohio gary, Ind. St. Lous, M. O. Johnstown, Pa. Frisco, Cal. Steelton, Pa, Lackawanna, N. Y. Buffalo, N. Y.

Domaći zavodi koji se bave predoznačivanjem mogli bi ušampati u te doznačice iznos od 10 ili više \$ te svoju adresu odpremiti te doznake radi nadjeljenja naroda u hrvatskim kolonijama prominentnim osobama te svećenicima tako da bi predavatelj kad bi uštedio taj iznos samo imao na kraju doznake staviti svoje ime i stan te ga odnjeti na poštu koja postoji u svakome i najmanjem mjestu Sj. Država a podjednom pismom uputiti domaći novčani zavod kako da raspolaže pripisanim iznosom. Naravno da bi posredujući domaći novčani zavod morao kretom pošte otpremiti potvrdu primitka te list da je priveo primljeni iznos određenoj svrsi.

5. Sistem Kr. Ugarske poštanske štedionice. Pred godinu dana uvela je Transatlantik Trust Co. novi sistem posredovanja isplate preko kr. ugarske poštanske štedionice i zaista stekla zamjerni uspjeh. U Hrvatsku i Slavoniju posredovano je putem rečene Kompanije preko 6 milijuna kruna. Time je ista što se tiče visine prometa stupila na drugo mjesto među svim bankovnim kućama koje se bave predoznačivanjem novaca u zemlje krune Sv. Stjepana pa biva sada u tom poslovanju nadkriljena samo od American Express Co. koja se jur godine bavi tim poslovanjem te u zemlji 800 agenata imade. Promet American Express Co. u zemlji Sv. Stjepana iznosi godišnje 35 milijuna kruna.

Novac koji kr. zemaljskoj vladi dolazi od c. i kr. konsulata iz S. D. biva također doznačen za isplatu putem Transatlantik Trust Co. po kr. ugarskoj poštanskoj štedionici pa je kr. ugarsko ministarstvo unutr. posala i kr.

ugarsko ministarstvo trgovine ponovo upozorilo kr. zemaljsku vladu na ovaj institut i način njegovog poslovanja te uređenje posebnog odjela kod kr. ug. poštanske štedionice za američansku predoznačbenu službu koji omogućuje da se platežni nalozi izvrše jur nekoliko sati nakon što stignu, što je svakako za privatno tečajno poduzeće nemoguće.

III. Organi

Jednako kako se posao predoznačivanja novca dijeli u dvije grupe naime u wholesale i retail mogu se i organi za obavljanje tog prometa dijeliti u:

a) retail banker b) wholesale banker

Treća kategorija naime tvrtke koje tjeraju obe vrste posla tako je malena da nije potrebno posebno se na nju osvrnuti. U niže razloženom postupano je zastupnicima ove grupe prema tome da li im je posao pretežno retail ili wholesale kao sa reprezentantima odnosne kategorije.

a) retail banker

Ljestvica retail bankira vrlo je velika. Ovamo spada inteligentni predradnik koji je za svoje podčinjene obavlja novčane poslove, kramar koji je za svoje goste, posjednik boardinghousa koji za svoje obskrbljenike, mali trgovac osobito sitničar koji je za svoje mušterije te svećenik koji je za članove svoje župe djelatan kao kapacitet u novčanim poslovima. Iz ove kategorije izlazi s vremenom samostalni privatni bankir koji nemajući ni pojma o bankovnoj tehnici najednom počinje praviti bankovne poslove. Tako dugo dok se isti ograničuje na predoznačivanje novca ide posao sasvim dobro, predpostaviv da isti novac povjeren mu za otpremu ne pronevjeri i s njim pobjegne. Zadnjih godina bilo je među našim narodom do dvadeset takovih slučajeva. Nu ako je takav bankir i pošten čovjek ne može odoljeti kušnji da ne prima uloške koje mu narod gotovo na silu tura. Time ali počinje i nesreća jer nezna kako da postupa s novcem, kako da ga smjesti te ga djelomice imobilizira, a djelomice loše investira. Ako tada dođe do ruina a na to moraju svi bankiri i banke koje rade sa iseljenicima biti spremni, tada je likvidacija nemoguća te željeznom nuždom slijedi debakl. Javnost saznaje tek za velike katastrofe gdje propadne na stotine hiljada ili milijune iseljeničkog novca, nezna ali ništa žalibože za tako brojne malene tragedije, gdje istina Bog nestaju tek nekoliko hiljada dolara no ti su rezultata mnogogodišnjeg rada, oskudjevanja, izvirgavanja života i zdravlja naših jadnih iseljenika.

Iz velikog broja privatnih bankira uspije vrlo rijetkima da se dignu da stvore posao i da ostanu čestiti. Upućen samo da okolnosti zadnjih godina pokazuju očitu tendenciju na bolje što se imade na legislatorne mjere. U tom pogledu stoji na čelu država Pensilvanija. Vrlo je zlo nasuprot u državi Illinois gdje imademo brojne velike kolonije te u zapadnim državama.

Kadkada razvije se iz posla privatnog bankira akcionarno društvo (u formi National Bank, State Bank, Trust Co., Trust Saving Bank) kadkat se desi da koje akcionarno društvo kupi taj posao te ga pretvori u svoj foreign department.

Općenito može se kazati da su banke na akcije (osobito National banke) koje se bave predoznačivanjem novca povjerljive. National banke podvrgnute su kontroli »Controller of Currency« koji je nadzor općenito vrlo strog

i uspješan. Da se ipak tu i tad dođe do katastrofe kod National banke ne može kod velikog broja istih začuditi. 31. jula t. g. bilo je 7498. Manje povjerljive su malene Trust kompanije i Savings banke u zapadnim državama, dok se iste u državi New York mogu označiti skroz dobri i solidni zavodi.

Nadzor nad ovim zavodima koji se vrlo strogo vrši pristoji djelomice State Banking Departementu a djelomice State Controleru.

Ove dvije grupe t. j. privatni bankir i banka na akcije (najrazličitije vrsti) prave pretežni dio retail poslova.

b) wholesale banker

Broj wholesale bankira koji važe tako je malen da mogu o svakom pojedinom izvjestiti. Svi imaju svoje sjedište u New Yorku te se mogu uvrstiti u slijedeće kategorije:

Akcionarske banke	Express Kompanije
Wholesale bankers	Parobrodarska društva

1. Hanovers National Bank jedan od najuglednijih zavoda u Sj. Državama. Pravi vrlo znatni posao u predoznačivanju novca. Sveza te banke u Beču je anglo austrijska banka. Njena predoznačivanja gravitiraju u zemlje zastupane u carevinskom vijeću.

2. Mechanics Metal National Bank. Vrlo fin i miran institut. Stoji blizu Morganovoj grupi. Promet koji pravi u predoznačivanju novca nije osobito velik, i čini se da zavod na razvitak tog posla ne polaže nikakovu važnost.

3. Transatlantique Trust Co. Taj se zavod specijalizirao u predoznačivanju u zemlje krune Sv. Stjepana. Može se kazati da radi sa znatnim uspjehom. Institut nije doduše velik ali važi kao bezuvjetno valjan i siguran za svoje obaveze. Po zakonima države New York jamče akcionari Trust Kompanije sa dvostrukim iznosom njihovih akcija za sve obaveze društva.

4. Bank of Europe. Malen zavod sa 150.000 kapitala. Vodstvo banke nije bez prigovora. Zavod je vrlo lijepo bio razvio posao predoznačivanja te je godine 1912. predoznačio u monarkiju do 12 milijuna kruna.

Sveza tog zavoda u Pragu »Ustredna banka« počnila je kobnu pogriješku da je prošle zime predoznačeni novac dulje vremena za svoje svrhe pridržala, kroz što su korespondenti Bank of Europe sasvim izgubili pouzdanje pa iznos što ga je banka do sada ove godine predoznačila ne dosiže niti 3 milijuna kruna.

5. Banka di Napoli uzdržaje u New Yorku agenturu te se je specijalizirala u talijanskom poslu.

Wholesale Bankiri

1. Knauth, Nachod & Kuhne. Taj zavod još je pred nekoliko godina imao u tom poslu dominirajuću poziciju. Danas je od sasvim sporedne važnosti.

2. C. B. Richard & Co. imade veliki ruski posao.

3. Bischoff Banking House vrijedi kao dobar i miran posao sa solidnim krugom korespondenata. Pravi maleni posao sa Austro Ugarskom.

4. Redmond & Co. su specijalisti za kineski posao.

Express Companies

1. American Express Co.
2. United States Express Co.
3. Wells Fargo et Company Express
4. Adams Express Company

Od nabrojanih četiriju društava dolazi u obzir upravo samo American Express Company akoprem ostala društva nastoje da uđu u taj posao. American Express Co. pravi daleko najveći posao u predoznačivanju od svih firmi i društava koja se tim poslom bave. Ta kompanije pruža potpunu sigurnost nu pitanje je, da li će tu granu posla i dalje moći tjerati pošto su u legislaturi države N. Y. pokazuju nastojanja da se Express kompanije od toga posla isključe.

Parobrodarska društva

Sjeverno njemački Lloyd bavi se već dugi niz godina po svom glavnom agentu Wisleru sa poslom predoznačivanja novca. Pomaže mu u tome njegova izvanredno prostranjena organizacija agenata.

Pred nekoliko mjeseci počela se Cunard Line također baviti predoznačivanjem novca. Svrha za kojom ta društva idu jasna je. Kroz posao predoznačivanja dobivaju u ruke veliki broj adresa koji je za njih od velike vrijednosti.

Društva su ta nadalje vrlo dobro opazila da je čas u kojem član obitelji koji je ostao na domu prima novac iz Amerike psihološki najzgodniji moment da i ovoga zavedu na iseljivanje. Reklama parobrodarskog društva koja prilezi novčanom listu ili koja istodobno sa poštanskom naputnicom stizava, sigurno jače djeluje na dušu našeg neinteligentnog seljaka nego ma koje drugo sredstvo. Stoga ja predoznačivanje novca putem parobrodarskih društava sa nacionalnog gledišta držim vrlo pogubnim.

ORGANIZACIJA NAŠEG PREDONČIVANJA NOVCA

Glede organizacije predoznačivanja novca naših iseljenika u domovinu postoje dvije mogućnosti i to:

1. Služiti se jednom jur u Americi postojećom institucijom
2. Kreiranje nove organizacije

Opisao sam po mogućnosti postojeće institucije tako da neće biti teško prosuditi da li i u koliko bi jedna ili druga odgovarala namjerenom svrsi.

Stoga valja uočiti još drugu mogućnost a ta je osnutak posebne hrvatske institucije u Americi za predoznačivanje novca. Za to postoje dvije mogućnosti.

1. Ustrojenje jedne inokosne tvrtke
2. Osnovanje jedne banke

Kod ustrojenja inokosne tvrtke trebalo bi se prije svega odlučiti da li će se baviti sa retail ili wholesale poslom.

Kao retail bankir u jednom od naših najvećih centara (Pittsburgh Pa. ili Chicago Ill.) mogla bi takova tvrtka sa moralnom potporom kr. zemaljske vlade s vremenom vrlo unosan posao stvoriti te investirani kapital do-

bro ukamatiti. Predoznačivanja mogla bi se voditi kroz naše domaće bankovne zavode a donekle bi ovakova tvrtka mogla svojim mušterijama pružati i svu unaprijed nabrojenu socijalnu i pravnu pomoć.

Nasuprot bilo bi djelatno polje takove tvrtke vrlo ograničeno. Njeno znamenovanje bilo bi tek lokalne naravi, pa bi jedva mogla razviti djelovanje koje bi se protezalo na sve naše kolonije u Sj. Državama. Isto tako ostao bi promet takove tvrtke prilično neznan. U prvoj i drugoj godini teško da bi dosegao milijun kruna, a tek iza višegodišnjeg teškog rada moglo bi se doseći 4—5 milijuna kruna, a to bi bila i granica mogućnosti razvitka.

Primjećujem još da u Pittsburghu takova ne bi smjela po zakonu primati depozite dok bi to za sada u Chicagu još mogla.

Kao wholesale banker mogla bi takova tvrtka samo onda imati uspjeha, kad bi bila osobito dobro fundirana, te tako pružala svojim korespondentima nužnu materijalnu sigurnost, dalje kad bi vrlo jeftino radila, te napokon kad bi kod predoznačivanja svojim mušterijama mogla pružiti stanovite prednosti. Obzirom na to jedva bi se moglo zamišljati na suradnju naših domaćih zavoda, a stoga bi i wholesale bankiru bilo nemoguće da kod predoznačivanja djeluje onamo, da ista budu kod domaćih zavoda plasirana kao štedovni ulošci.

Konačno primjećujem da bi materijalni uspjeh individualnog wholesale bankira s obzirom na oštru konkurenciju bio sasvim negativan.

Spoj wholesale i retail posla mora se za individualnog bankira označiti nemogućim, pošto ova vrlo teška organizacija u najboljem slučaju uspjeva velikom institutu sa odgovarajućom organizacijom.

Kod druge mogućnosti t. j. kod osnivanja jedne banke valja također ista alternativa kao kod osnutka jedne inokosne tvrtke t. j. da li bi se takav institut imao baviti retail ili wholesale poslom.

Prije nego izvjestim o prednostima odnosno nepovoljstima ovih alternativa trebalo bi najprije odlučiti koju bi formu osnovat se imajući zavod imao. Tri su najglavnije forme i to: National Bank, Trust Company i State Bank. S obzirom na okolnost da je zakonom propisani minimum na glavnici najmanji za State Bank pa budući bi osnivanje takvog instituta iziskalo najmanje investicije to ću se obazrijeti na ovu za nas najpovoljniju mogućnost.

State Bank imade veliku prednost da može primati depozite nu uslijed oštre državne kontrole ne bi mogla iseljenicima pružati toli poželjnu socijalnu i pravnu zaštitu.

U retail poslu ne bi njezin promet mogao postati veći od inokosne tvrtke t. j. 4—5 milijuna p. a. koji bi ali bio dovoljan da pokrije troškove ako bi banka radila sa dobitkom od 2%. Kamati uloženog kapitala i korist od kamata i od depozita bila bi čista dobit. Kod predoznačivanja mogla bi se ta banka držati sasvim domaćih zavoda, u Americi ali ne bi mogla razviti široku djelatnost jer je to u retail poslu gotovo nemoguće. Promet od 5 do 6 milijuna kruna, a i taj tek iza nekoliko godina, bio bi zbog svoje neznanosti razočaranje za domaće zavode koji bi tu banku osnovali.

U wholesale poslu mogla bi banka istina dotjerati do velikog prometa jer bi velikom i svestranom propagandom mogla privući i trećinu a možda i polovicu naših ukupnih predoznačivanja, nu kod isplate u domovini ne bi se mogla poslužiti domaćim zavodima, jer ovi nisu dosta jeftini a i ne rade s onom brzinom koja je bezuvjetno nužna kod zidanja tog posla.

Prema kalkulaciji američanskih stručnjaka pokrio bi dobitak troškove uprave tek onda kad bi promet dostigao visinu od 30 milijuna kruna p. a. i to prema slijedećoj kalkulaciji:

State banka za wholesale posao morala bi se u centru tog posla u New Yorku sa glavnicom od najmanje 100.000 dolara podići.

Zakonom su propisani kao upravitelji jedne banke: President, Vice President, treasurer i secretary. Od ovih mjesta mogu se dva kumulirati tako da se mora računati sa trojicom kako ih u Americi zovu officers.

Predsjednik koji bi bio povjerenik domaćih zavoda koji bi možda osnovali tu banku, morao bi biti domaća bankovna sila prvoga reda koji je već samostalno vodio jednu banku i koji se ispod plaće od 1000 dolara ne bi mogao naći. Druga dvojica morali bi biti dobri američanci, stajali bi također 4000 dolara p. a.

Za obavljanje predoznačivanja u iznosu od 30 milijuna kruna p. a. u wholesale poslu potrebna su 10 činovnika sa poprečnom plaćom od 800 dolara. K tome dolaze troškovi najamnine koji se skromno mogu označiti sa 3000 \$ p. a., troškovi propagande sa 3000 \$ p. a.

Režija predoznačivanja iznosila bi prema tome 32000 \$. Primici pako bili bi slijedeći.

Bruto dobitak kod predoznake od 30 milijuna kruna a 2% — 12000 \$, 5% kamata na glavnici 5000 \$, konačno uzevši da banka sakupi štedovne uloške do iznosa od 1 1/2 milijuna \$ da na kamatima kod toga zasluži neto 1%, to bi činilo 15000 dolara.

Tako dugo dok banka ne predoznači milijun kruna i ne sakupi 1 1/2 milijuna kruna na ulošcima mora ista raditi s gubitkom. Kod tih brojka tek pokriva režiju ali ne može plaćati dividende, a tek kod daljeg razvitka bila bi korisna za dijioničare, štobi u ostalom po mom sudu bio neopravdani optimizam.

Iz svega toga slijedi da se osnivanje takovog novog hrvatskog instituta u Americi radi organizacije predoznačivanja novca u domovinu bilo u formi inokosne tvrtke bilo u formi banke mora zabaciti, jer ili ne odgovara svrsi ili je nerentabilno.

Jedina je mogućnost koji od u Americi postojećih zavoda staviti u našu službu.

Zahtjeve koji bi se imali staviti na taj zavod treba razmotriti sa hrvatskog i američanskog stajališta.

S hrvatskog gledišta t. j. onog domaćih naših bankovnih zavoda apstrahirajući od pitanja bezuvjetne sigurnosti jedva će važiti mala korist koja rezultira iz samog posla predoznačivanja. Nasuprot bit će njih od najveće važnosti, da se naši iseljenici odgoje da štede i da prišteđeni novac ulože u domaće zavode. Na ovu točku trebalo bi položiti svu važnost ako bi se jednom američanskom zavodu povjerio posao našeg predoznačivanja.

Sa američanskog gledišta morao bi taj zavod imati slijedeće kvalifikacije: Mora biti bezuvjetno solidan i pružati jamstvo za stabilitet službe. Morao bi poznavati ne samo posao hrvatskog predoznačivanja već i naše gospodarske i političke prilike te bi se u danom slučaju imao prilagoditi ovima a ne samo čistom poslovnom interesu. Mora svoj posao tako organizirati da može udovoljiti i retail i wholesale mušterijama.

Konačno mora kraj bržeg i jeftinog predoznačivanja imati neke osobite prednosti kojima će svoje korespondente trajno uzeti se vezati.

Svakoj novčanoj pošiljci u domovinu morala bi se dodati kratka uputa koja bi naslovnika pozivala na štednju. U koliko je to moguće morale bi predoznake u domovinu islijediti čekom izdanima na domaće banke. Osim toga morali bi korespondenti tog zavoda biti nekoliko puta na godinu nadjeljeni sa listinom sigurnih i preporuke vrijednih domaćih zavoda i štedionica da se te listine razdijele među narod.

Sa moralnom pripomoću kr. zemaljske vlade mogao bi se na taj način postići i lijepi uspjeh a i očuvati našeg jednog iseljenika od jednog od najvećih zala koje ga već kroz godine u Americi bije.

Prije nego pređem na zadaće socijalne skrbi obazret ću se još na stečaj 1st second National Bank u Pittsburghu te načinu kako bi se najbolje zaštitili interesi našeg iseljenika ulagatelja odnosno onih osoba na koje su rečeni ulagatelji novac pošiljali. Izvjestit ću kako je stvar kronološki tekla te kakovo je sadanje stanje.

1st second National u Pittsburghu jedan od najvećih novčanih zavoda Sj. Država morao je 7. srpnja zatvoriti svoje blagajne; iza nekoliko dana bude isto sa 1st Natinoal bankom u susjednom Mo Keesportu (gdje također postoji velika naša kolonija). U savezu s time isti je dan imenovan sekvestar za American Water works Guarantee Co. i za bankovnu kuću J. S. Kuhn. Posljedica ovih događaja bio je run na pittsburšku Savings bank.

Ma da je ova kriza djelovala na dosta široke krugove to ipak nije imala daljih posljedica u cijeloj zemlji već je ostala lokalno ograničena na Pittsburgh i okolicu. Pojave koje obično slijede takav bankovni debakel samoubojstvo ravnatelja, silne defraudacije i t.d. uopšte nije bilo. Jedini uzroci bili su s jedne strane površno vođenje, griješenje protiv temeljnih principa u bankovnom poslovanju a s druge strane tvrdi se da su donekle i različito političkih nadzora ravnateljstva banke i novog ministra financija (Comptroller of the Currency) koji vodi kontrolu nad National bankama dovele do zatvora bankovnih blagajna i imenovanja državnog upravitelja stečajnice (receiver).

(na ovome mjestu izostavljamo oko 2 kartice izvještaja što se odnose na stečaj banke — op. N. B.)

Savezno s time izdao je J. E. Rovensky bivši poslovođa 1st second National banke u Pittsburghu koji je sada kao i ostali glavni činovnici banke po receiveru namješteni državni činovnik slijedeći oglas:

Gore navedeno znači da imadete vašu uložnu knjižicu poslati stečajnom upravitelju imenovanom po vladi. Njegova je adresa dolje naznačena. Potrebne tiskanice za vaša potraživanja bit će Vam zatim priposlane. Nakon što će ulagatelji prijaviti svoje tražbine te iste biti prihvaćene bit će udjel isplaćen u najkraćem vremenu.

Vladini činovnici koji imaju stvar banke u svojim rukama odgovarat će na sve upite sasvim besplatno te nije potrebno praviti kakove druge troškove osim uplate bilježničke pristojbe koja neće biti veća od 50 centa.

Dolje potpisani primati će potraživanja svih ulagatelja sasvim besplatno.

E. Rovensky

Žali Bože nije ovaj doglas svuda dospio odnosno došao do znanja naroda ma da je naše americko-srpsko-hrvatsko novinarstvo o tom dnevno pisalo pa su se čim se pročulo da će ulagatelji dobiti svoje uloške tačno isplaćene te da predvidljivo neće izgubiti niti filira obrazovala odmah nitkovska poduzeća koja kupuju od naroda uložene knjižice za 20 do 50% od uložene novca. Bio sam prisutan na konsulatu kad je neka žena u toj stvari došla tražiti pomoć. Imala je uložnu knjižicu na 2000 \$ a prodala ju je uglednoj Mechanical National banci u Pittsburghu za 400 \$. Na intervenciju vratila je ta banka uložnu knjižicu sa izgovorom da nju nije kupila već samo lombardirala sa rečenim iznosom.

Saopćeno mi je po uglednim americkim finansijerima a u Washingtonu u uredu comptrollera of the currency i po receiveru g. Murray da zaista narod neće u tom bankovnom krahu ništa izgubiti, već jedino akcionari uplaćenu dioničku glavnicu od 5 milijona \$. Receiver isplatit će ako prije banka uopće ne bude otvorena i stečaj dignut za što postoji velika vjerovatnost oko 15. listopada prvu dividendu od 20% ulagateljima a isto tako dalje perijodično do potpune likvidacije koja će u najgorem slučaju trajati dvije godine.

Ustanovio sam iz knjiga predloženih mi po g. Rovensky da uloži naših iseljenika premašuju iznos od 10 milijuna kruna.

1st national banka radila je u Zagrebu sa poljodjelskom i srpskom bankom dok je vezu sa 1. hrvatskom štedionicom pre nekog vremena napustila.

U času kad je stigla u Zagrebu prva obavijest o stečaju 1st second national banke u Pittsburghu imala je ista kod srpske banke oko 186000 kruna kod poljodjelske banke oko 120000 kruna a kod prve hrvatske štedionice 5000 kruna radi isplate naslovnica u Hrvatskoj i Slavoniji. Na brzajavnu zamolbu receivera nije novac isplaćen već je položen kod suda.

Kad je bilo vidljivo da ulagatelji ne će ništa izgubiti to je jedan dio od bankovnih fondova bio realiziran te je dao 13. kolovoza receiver brzajavno dao uputiti rečene domaće zavode da obave isplatu na označene naslovnike a ostatak da vrate 1st second National banci na njegove ruke. Učinio je to zbog toga da zapriječi otvorenje posebnog stečaja u Zagrebu čime bi narasli veliki troškovi a što bi bilo samo na štetu ulagatelja.

Da završim glede 1st national banke prema sadanjem stanju gotovo je isključena mogućnost da će ulagatelji što izgubiti. Sve što je sada nužno je da ulagatelji receiveru jave svoje najnovije adrese bud izravno bud putem vlade bud putem konsulata a nada sve je važno da se narod uputi da si ne pravi beskorisni trošak i da svoje knjižice i tražbine ne predaje u ruke kojekakovim odvjetnicima i agentima koji na najgadjnji način izrabljuju neupućenost naroda. Konačno primjećujem da bi bilo dobro zatražiti od konsulata izvještaj da li si odvjetnik konsulata kani za inkaso uloga zaračunati i koji iznos će se morati platiti konsulatu (redovita konsularna pristojba je 1/4%) pošto se je Transatlantik Trust Co. koja pruža bezuvjetnu sigurnost izjavila pripravnim obaviti cijeli inkaso uz naplatu od 1/8% od ubrane svote.

II. izvještaj

P. D. Rešetar: IZVJEŠTAJ S MOG PUTOVANJA PO KANADI I SAD

Napustio sam Zagreb 1. ožujka i stigao u Pariz 3. ujutro. Odmah sam otišao u Compagnie Nord Atlantique i tamo se javio. G. Harries iz odjela

2. razreda poslao me g. Hetheringtonu u ured 3. razreda, te sam tamo uređio da se to jutro vidim s g. Belangerom. G. Belanger me obavijestio da nema novih vijesti u odnosu na travanjsku raspodjelu za Jugoslavene koji bi bili prevezeni po Gelly shemi, a pretpostavio je da ni g. Willans nema instrukcija s tim u vezi. Dao mi je neke vrijedne informacije odnoseće se na kanadska jamstva (affidavits — op. p.) i izrazio nekoliko želja u vezi s listama koje je htio da budu priložene, kao i drugim tehničkim pitanjima oko otpreme kanadskih putnika. Odmah sam proslijedio potrebne upute mojim uredima i po povratku ustanovio da ih se strogo pridržavalo.

G. Hetherington me zamolio da posjetim jugoslavensko poslanstvo i istražim da li bi mogli pribaviti putnice Jugoslavenima koji žive u Francuskoj, a koji bi zbog nezaposlenosti htjeli otići u Kanadu. U poslanstvu sam susreo svog bivšeg kolegu koji mi je rekao da im je strogo zabranjeno izdavati putnice za Ameriku ili bilo koju prekomorsku zemlju bez individualne autorizacije svakog molitelja. Savjetovao me da stupim u vezu s Ministarstvom vanjskih poslova u Beogradu i da ih pokušam navesti da olakšaju izdavanje putnica u našim poslanstvima. Kao što sam i očekivao, poslanstvo nije bilo u mogućnosti pomoći tim ljudima bez prethodnog pristanka Ministarstva vanjskih poslova u Beogradu. Razgovarao sam s g. Hetheringtonom o tome kako bismo mogli pribaviti policijske vize za Kanadu za Jugoslavene u Zagrebu, s time da bi on pokušavao navesti g. Belangera da odobri kanadsku vizu za jugoslavenske putovnice bez jugoslavenske policijske vize za Kanadu.¹

Drugog sam se dana susreo s g. Lawsonom i zapovjednikom Levaiqueom i objasnio im da smo kroz sezonu imali nekoliko pritužbi na postupak prema našim putnicima u hotelu Atlantique u Cherbourgu. Zapovjednik Levaique je tražio od mene da zamolim jednog pouzdanog i sređenog putnika da pažljivo promatra osoblje u Cherbourgu i da izvjesti o bilo kakvim nedostacima. U slučaju opravdanih žalbi ja ću mu to odmah javiti, a on će to srediti sa Cherbourgom. Osim toga mi je zapovjednik Levaique rekao da je sada u potpunosti zadovoljan s našim jugoslavenskim aranžmanima i da je organizacija našeg jugoslavenskog posla znatno poboljšana. G. Harries je potvrdio to gledište.

4. ožujka otputio sam se iz Pariza za Cherbourg i iskoristio priliku da posjetim Hotel Atlantique. Iako nisam imao prilike vidjeti kako se postupa s putnicima radnim danom, bio sam vrlo zadovoljan tamošnjim uređenjem, gdje sam našao sve u savršenom redu, čiste i dobro prozračene spavaće sobe te hranu visoke kvalitete. Porazgovarao sam o nekoliko tehničkih pitanja s g. Feuardantom i otplovio u 4.45 poslije podne za New York na palubi »Aquitanije«.

(...)

Na palubi parobroda pokušao sam ustanoviti u kojoj su mjeri putnici zadovoljni uslugama. Iako su se svi složili da su posluga i kuhinja odlični, bilo je nekih točaka o kojima se češće razgovaralo. Jedna je stvar sasvim nezadovoljavajuća, a to je glazba. Nema potrebe imati na našim parobrodima orkestar koji savršeno svira stare talijanske opere i sentimentalne pjesme, a da ujedno ne zna svirati pravu jazz muziku. Ljudi na brodu jako

¹ U pismu ženi, poslanom 6. ožujka s broda »Aquitania«, Rešetar piše: »Došao sam na Poslanstvo gdje sam našao Nikodija Jovanovića... Inače Poslanstvo izgleda veoma poveretto i činilo je na mene baš mizerabilni utisak.«

žele plesati, pošto je to najbolji način kraćenja vremena, te se tako osjećaju kao kotkuće. Plesanje je pak bilo sasvim nemoguće s orkestrom kojeg smo mi imali na »Aquitaniji«. Gotovo svi su se na to ozbiljno žalili, a nekolicina ih je hvalila »Majestic« s njihovim jazz orkestrom. Osim toga mnogi ljudi su se žalili da se službenici ne trude da spoje ljude koji nisu stvoreni da se susretnu. Objasnio sam to blagajniku (purser — op. p.) i prihvatio njegov odgovor da mnogi ljudi nisu željeli sresti ostale.

U drugom sam razredu otkrio mnogo bolje raspoloženje, bez sumnje zahvaljujući ujednačenijem društvu nego li u salonu. 11. ožujka iskricali smo se u New Yorku gdje smo sreli gg. Borera i Bornemiszu. Nakon nekoliko učinjenih fotografija našli smo se u restoranu gdje nam je g. Borer objasnio čitavu situaciju. Odmah mi je rekao da su kanadske vlasti, a napose g. Egan, vrlo ljute zbog kanadskih cirkulara koji su dijeljeni u Jugoslaviji, te da je moj glavni zadatak da pokušam smiriti indispoziciju ovog gospodina naspram naše linije i dati mu potpuno objašnjenje s tim u vezi. Bilo je odlučeno da iste večeri nastavimo za Montreal, a da ću ja sam nastaviti do Ottawe kako bih sve objasnio g. Eganu, dok će me ostatak društva čekati u Montrealu.

(..)

Nastavili smo za Montreal gdje smo stigli idućeg jutra. Odmah smo imali sastanak s g. Refordom, pukovnikom Gearom, g. Thomasom iz Winnipegu i g. Mc Clureom. Pažljivo smo prodiskutirali čitavu situaciju i došli do zaključka da moramo navesti Kanadsku nacionalnu željeznicu da jamči posao određenom broju kontinentalaca, kako bismo mogli povećati emigracijsko kretanje iz tri zemlje koje smo predstavljali. S druge strane, osiguravanje pojedinačnih jamčevina farmera bilo bi presporo, a da posao razgranamo. Gospodin Mc Clure nas je obavijestio da će K. N. Ž. to svakako odbiti, jer je već tako učinila nakon što su joj se obratili naši predstavnici u Montrealu. Izrečeno je mišljenje da bi K. N. Ž. možda pristala dati garancije kada bi njihova garancija bila podržana našom. Zbog toga smo telegrafirali u Liverpool. Raspravili smo i beskompromisni stav kanadske vlade, koji je prema mišljenju g. Reforda prouzročena njenim relativno slabim položajem u Parlamentu. Istaknuto je da kontinentalni zastupnici moraju biti izričito oprezni u odabiru prave klase ljudi, jer su nepravilnosti nekih linija u Evropi pokvarile kanadski posao.

Drugoga sam dana prvo posjetio našeg konzula u Montrealu, kapetana A. Seferovića, koga sam odveo na ručak. Razgovarao sam s njim o kanadskoj situaciji i doznao da Ukrajinska korporacija nudi zemlju po 8 \$ po jutru, 160 jutara za svaku česticu, s kućom za 350 \$, pod uvjetom da će stanar platiti iznos od 3000 \$ nakon deset godina ili iseliti. Pored toga mi je rekao da mu je kanadska vlada ponudila imanja po 60 \$ u predjelu Habiti. G. Seferović mi je obećao dati kopije izvještaja što ih šalje u Beograd, kako bih bio potpuno obaviješten o novim zbivanjima u Kanadi.

(Na popodnevnom sastanku s predstavnicima željeznice i g. Price-Greenom iz Odsjeka za kolonizaciju i razvoj, ustanovljeno je da bi bilo teško dobiti jamčevinu farmera koji se boje da njezinim potpisivanjem preuzimaju preveliku odgovornost za imigrante. Price-Green je zaključio da predstavnici Cunard Line moraju sami uvjeriti Egana da može lako primiti još 6000 Evropljana. U slučaju uspješnog razgovora, željeznica bi razmotrila davanje garancije. — op. p.)

Ne trebam reći da je bilo prilično teško pobuditi njihovo razumijevanje i da smo prevladali početne poteškoće i osigurali suradnju K. N. Ž. tek nakon što smo istakli djelatnost C. P. R. (?) i uvjerali predstavnike K. N. Ž. da će ljudima koje mi prevezemo ostati gotovine nakon što plate kartu, te pokazali spiskove potencijalnih putnika.

Slijedećeg smo jutra iz Montreala otišli za Ottawu, gdje je bio dogovoren sastanak s g. Eganom, zamjenikom ministra za imigraciju i kolonizaciju.

Sastanak se održao u uredu g. Egana. G. Egan je započeo diskusiju napadom na parobrodarske kompanije koje, kako je rekao, kvare čitav posao krivo interpretirajući stvarno stanje. Naveo je primjer kada je jedna kompanija obećala putnicima mjesečne plaće od 50—60 \$, što je naravno bilo potpuno krivo, zbog čega su se putnici, kada su shvatili da su bili netočno obaviješteni, žestoko bunili. Neki Česi koji su trebaći ići u Winnipeg, spomenuo je, čak su tražili povrat novca za kartu od Halifaxa do Windsora, što je jasno pokazalo da su Kanadu htjeli iskoristiti samo kao odskočnu dasku. Odmah je u Antwerpen poslao nalog da se ubuduće odbiju svi putnici dotične kompanije. Tada je pokazao prijevod cirkularnog pisma izdanog u Jugoslaviji pretplaćenim zakupnicima (prepaid holders — op. p.) za SAD i rekao da ovo pismo smatra daljnjim dokazom kako kompanije nastoje putnike prokrijumčariti kroz Kanadu u SAD. Odmah sam uzvratilo i objasnio g. Eganu da smo izdali samo nekoliko ovih cirkularnih pisama pretplaćenim zakupnicima koji su doista bili poljoprivredni radnici i za koje smo bili sigurni da će se zauvijek nastaniti u Kanadi. Osim toga, izabrali smo pretplatnike koji su bili istaknuti već tri ili četiri godine, a kako ovi ljudi nisu mogli dobiti putovnice za SAD, odlučili su otići u Kanadu. Nadalje se g. Egan nije svidjelo to što smo izjavili da smo uredili s kanadskom vladom da pošaljemo poljoprivredne radnike bez jamstva, te da se u putovnici treba navesti da je imalac poljoprivredni radnik. Objasnio sam g. Eganu da naše vlasti koje izdaju putovnice zbog svog nedovoljnog znanja francuskog obično poljoprivredne radnike nazivaju jednostavno radnicima (ouvriers), uzrokujući time nepotrebne neugodnosti bona fide poljoprivrednim radnicima. Pored toga sam upozorio g. Egana da engleski prijevod cirkulira ima potpuno drugačiji smisao od hrvatskog originala koji je bio sastavljen najjednostavnijim mogućim rječnikom, zbog toga što je bio namijenjen neobrazovanim jugoslavenskim seljacima. To je očito zadovoljilo g. Egana koji je prestao o tome govoriti. Videći da g. Egan apsolutno favorizira britanske doseljenike, g. Thomas je primjetio da kanadska vlada ima s ovim doseljenicima lošega iskustva, jer uvijek traže pomoć vlade. G. Egan nas je napokon obavijestio da ne namjerava proširiti shemu Gelley zbog već spomenutih akcija kompanija, ali da je spreman prihvatiti garancije jedne od dviju velikih željezničkih kompanija ili nekog drugog velikog poslodavca. Rekao je da s njegove strane s takvim garancijama neće biti nikakvih primjedbi da se dovede bilo koji broj kontinentalaca. Iako početak razgovora s g. Eganom sigurno nije bio prijateljski, rastali smo se kao veliki prijatelji nakon što smo ga uvjerali da kao činovnici Cunard Line nismo odgovorni samo kanadskoj vladi, nego i našim kontinentalnim vladama, te da ćemo osim toga pažljivo birati ljude koje ćemo slati prijeko, kako bismo kanadsku vladu poštjedjeli bilo kakvih daljnjih razočarenja.

Nakon konferencije s g. Eganom produžili smo noćnim vlakom do Toronta, gdje smo stigli idućeg jutra.

Odmah smo posjetili naš ured i razgovarali s g. Bolandom, direktorom i g. Bringallom, putnikom (traveller — op. p.). Raspravljali smo o mogućnosti da, posredstvom velečasnog g. dr Karla Grintzingera iz Mildmaya, Ontario, isporučimo svaki po 500 njemačkih emigranata s najmanje po 100 \$. G. Brignall bio je u početku jako pesimističan u vezi s ovim poslom, ali je kasnije obećao da će raspraviti o tome s rečenim gospodinom. S tim u vezi moramo spomenuti da naš ured u Torontu ne shvaća u potpunosti razliku između Čeha, Jugoslavena i Mađara, svrstavajući ih sve pod Mađare koji su kao nacionalnost izgleda u Kanadi najpoznatiji, te je čitav kanadski posao izgrađen na mađarskim temeljima.

Iste smo noći napustili Toronto i otišli u Winnipeg, gdje smo stigli 17. ožujka u 4 sata popodne.

Posjetili smo tamo naš ured i dugo razgovarali s g. J. Prattom koji mi je rekao da je taksa za potpis javnog notara na jamčevini 3 \$, a ne 10 \$ kako mi je prethodno rečeno u Montrealu. Da sam to znao ranije, uštedio bih mnogo muke sa svojim vlastima oko nabavljanja kanadskih jamstava. Uredio sam s g. Prattom da ću mu nabaviti liste budućih putnika za Kanadu pribilježeni u mojem uredu. Pored toga smo tiskali karte s adresama našeg ureda u Winnipegu, koje ćemo podijeliti našim kanadskim putnicima po dolasku u Winnipeg, kako bi uredu mogli priopćiti svoju novu adresu.

Trudio sam se dosta da stupim u vezu s nekim Jugoslavenima, ali bez uspjeha. Stekao sam isti dojam kao i ranije, da baš ništa nije učinjeno da se tamo prijeko pokrene jugoslavenska kampanja, pošto je većina Jugoslavena klasificirana kao Hrvati, Mađari ili Nijemci. Dogovorio sam s g. Szabom da će se brinuti o Jugoslavenima kao i o Mađarima, koristeći se listama što ću mu ih poslati u Winnipeg. G. Szabo će me povremeno izvještavati, a pokušat ćemo se sastati u Zagrebu kada se vrati na Kontinent, kako bismo se dogovorili o daljnjim mjerama što ih valja poduzeti. Možda ćemo pokrenuti slijedeće godine zajedničku jugoslavensku i mađarsku agitaciju na zapadu Kanade.

(18. ožujka posjetili su g. Gelleya koji je upravo razmještao grupu od 3600 doseljenika. Vrlo se povoljno izrazio o doseljenicima koje su slali, a koji su se brzo uklapali u novu sredinu, za razliku od britanskih, koji su tražili da se o njima stalno vodi briga — op. p.)

Popodne smo se sastali sa službenicima K. N. Ž. kojima smo u potpunosti objasnili teškoće što su nam stajale na putu i primjedbu g. Egana da će vlada izdati uvjetne dozvole za ulazak svim imigrantima kojima će K. N. Ž. jamčiti posao. G. Creelmen, direktor putničkog prometa, mislio je da oni ne mog uskočiti, ako vlada odbije dati garanciju. Trebalo nam je vremena da ih uvjerimo kako nam je stalo samo do poštenog i pravog poslovanja, te da u slučaju da nismo sigurni kako ćemo lako smjestiti ove ljude, nećemo poduzimati nikakve daljnje korake s tim u vezi. Tada su im g. Thomas i g. Szabo pokušali dokazati da na zapadu Kanade postoji stvarna potreba za poljoprivrednom radnom snagom, tako da će se, prema njihovom iskustvu, lako pronaći posao za sve te ljude. Pa ipak, činilo se da službenici K. N. Ž. razmjerno nevoljko prihvaćaju ovu odgovornost, jer nisu bili sigurni da će imigranti biti odmah apsorbirani. U našim nastojanjima puno nam je pomagao g. Wardrop, generalni agent Odjela za industriju i sirovine, koji je, čini se, od početka bio naklonjen sporazumu.

(Iste večeri otišli su u Saskatoon na sastanak s g. E. L. Fieldom, glavnim povjerenikom za imigraciju i kolonizaciju na zapadu Kanade — op. p.) Na putu smo imali dug razgovor s g. Wardropom, kojemu smo objasnili da je kontinentalna radna snaga za Kanadu najpoželjnija, te smo ga konačno naveli da preporuči g. Fieldu da ovlasti Cunard Line da pošalje još putnika iz naše tri zemlje, a s garancijom željeznice.

19. ožujka stigli smo u Saskatoon gdje smo se susreli s dr Frankom Hofmannom, mađarskim učiteljom i izdavačem dvaju mađarskih novina, te s g. W. Stapletonom, oblasnim putničkim direktorom. G. Stapleton je također potvrdio da bismo lako smjestili oko 2000 kontinentalaca u oblasti. Razgovarao sam s g. Hofmannom, koji je također poznao samo Hrvate i Mađare iz mađarskog dijela naše domovine, te je inzistirao da svi putnici koji ubuduće budu poslani znaju ili njemački, ili mađarski, što bi dakako vrlo otežalo jugoslavenski posao u većim razmjerima. Dao nam je zanimljive obavijesti o radnim uvjetima i izgledima za seljake u Kanadi, te se činio vrlo zainteresiranim za posao s nama. Ovaj se čovjek naravno ne može upotrijebiti za agitiranje u jugoslavenskom poslu, ali može zasada biti sasvim koristan. U Saskatoonu, kao i u mnogim drugim mjestima u Kanadi, ustanovio sam da je mađarski posao vrlo dobro organiziran, ali da ništa nije učinjeno da se organizira jugoslavenska agitacija.

(U vlaku, na putu iz Saskatoona, delegacija je obavila razgovor s g. Fieldom, ali dr Rešetar mu nije prisustvovao. Idućeg jutra sklopljen je sporazum s g. Fieldom i sastavljen memorandum, o čemu je obaviještena i željeznica — op. p.)

Sastavljajući memorandum imali smo u vidu trenutačnu situaciju u našim zemljama i duga kašnjenja u izdavanju neophodnih putovnica. Da bismo osigurali maksimalni broj putnika koji će biti u stanju isploviti trenutačno, tražili smo od K. N. Ž. da zatraži bjanko dozvolu, kako bi Antwerpen mogao izdati maksimalni broj ulaznih dozvola, bez kojih putnici ne mogu zatražiti putovnicu. Prihvatili smo monetarne uvjete, jer smo bili sigurni da će, nakon što prvi transport od 600 bude apsorbiran i nakon što vidi kakav sloj putnika šaljemo, K. N. Ž. lako pristati da smanji iznos ili da se zadovolji s ugovorenim.

(Baron Bornemisza i g. Randles otišli su za Montreal, a ostali za Minneapolis. Nakon posjeta tamošnjem uredu nastavili su za Chicago, gdje je u njihovu čast priređen svečani ručak. Na ručku je dr Rešetar objasnio gospodarsku situaciju u Jugoslaviji — op. p.)²

24. sam rano ujutro bio u uredu i sastao se s g. J. Kampotićem (Kampotich — op. p.), jugoslavenskim putnikom, koji me odveo našim agentima, g. Malešu (Malesh — op. p.) i Aranzi, koji su rekli da su potpuno zadovoljni uslugama što im ih pružaju jugoslavenski uredi, te da se s pretplat-

² O boravku u Minneapolisu izvještava *The Minneapolis Morning Tribune* od 22. ožujka, str. 24. U članku se kaže da je dr. Rešetar iz Zagreba, Jugo-Slavija, dao izjavu o gospodarskim prilikama u svojoj zemlji, te se vrlo povoljno izrazio o zaslugama ministra financija, koji je deflacijom stabilizirao privredu, omogućivši tako da izvoz zemlje bude veći od uvoza. *The Minneapolis Journal* od istog dana, str. 2, donosi Rešetarovo mišljenje da u njegovoj agrarnoj zemlji boljševizam nema šanse. *Der Wanderer*, njemačke novine iz Minneapolisa, u broju od 3. travnja, str. 7, donose podulji članak o ovoj posjeti, govoreći s dosta simpatija o Rešetaru i Szabou kao bivšim austro-ugarskim oficirima. Isti članak donose i *St. Paul Tägliche Volkszeitung* od 25. ožujka, na str. 8.

nicima postupa pažljivo i efikasno. Kako nisam imao vremena sastati se s g. Malešom, dogovorili smo se da se vidimo nekoliko dana kasnije. Tada smo se sreli s g. J. Zagarom (Žagar? — op. p), koji se žalio da prethodni direktor čikaškog ureda nije posvećivao dovoljno pažnje našim agentima, ali da je nedavno došlo do temeljite promjene s tim u vezi. Ručali smo zajedno s g. Zagarom i jednim hrvatskim krojačem, koji je stigao prije godinu dana na »Berengariji« i vrlo hvalio naše usluge. Nakon ručka išao sam u naš konzulat i dugo razgovarao s vicekonzulom, pošto je konzul bio van grada.

Ovom i drugim prilikama kada sam sretao naše konzularne činovnike u Čikagu, iznenadilo me da su u prijateljskim vezama s našim uredom, za što sam siguran da može biti od velike koristi za naš posao.

(Iste večeri otputovao je za Detroit, gdje je razgovarao s kompanijinim agentima, koji su ga obavijestili da je nekoliko njihovih putnika nedavno iz Kanade preko Windsora prešlo u SAD — op. p.)

Agenti su se žalili na slab posao i rekli mi da su njihove mušterije prihvatile novi sistem, t. j. da šalju jamstva rođacima, i tek kada saznaju da su ovi dobili putovnicu, kupuju kartu i telegrafski je šalju na drugu stranu.

Uvečer smo imali veliki sastanak s našim agentima, a uobičajene govore smo održali g. D'Altroy, Szabo i ja. Čini mi se da sam potpuno u pravu izražavajući mišljenje da naš detroitski ured ne poklanja dovoljno pažnje jugoslavenskom poslovanju, posebice jer mi je u našem konzulatu u Čikagu rečeno da najveći broj putovnica za koje oni izdaju vize dolazi s detroitskog područja. Siguran sam da ne dobivamo pravi udio u poslu i da nam agenti koje tamo imamo ne mogu osigurati sav posao koji potječe iz Detroita i okolice, gdje je vrlo jaka jugoslavenska kolonija. Većina agenata koje tamo imamo su mađarski židovi koji u prvom redu traže međarske poslove. Predlažem da se u skoroj budućnosti u Detroit pošalje g. Kampotića, pošto je dobro poznat u jugoslavenskim krugovima i jedini je čovjek koji bi ovaj posao mogao raditi efikasno i pažljivo. Osobno imam dojam da detroitski ured ne obraća dovoljno pažnje jugoslavenskom poslu i da baš ne shvaća važnost i mogućí razvoj ove grane našeg putničkog poslovanja.

26. ožujka otišli smo iz Detroita ujutro u 8 i stigli u Cleveland u podne. Prvo smo otišli u ured, gdje sam porazgovarao o pretplatničkom poslovanju i bio zapanjen ustanovivši da clevelandski ured nikada nije primio instrukcije o slanju izvještaja o jugoslavenskim adresama u duplikatu, mada je, koliko znam, od New Yorka još prošle godine zahtijevano da svim američkim uredima pošalje cirkularnu obavijest o tome.

(U Clevelandu se ponovo okupila cijela delegacija da bi prisustvovala svečanoj večeri za kompanijine agente — op. p.)

Napose su jugoslavenski agenti bili zadovoljni govorom što sam ga održao, a ja sam imao prilike objasniti im promjene koje sam unio u našu jugoslavensku organizaciju, s čime su se u potpunosti složili. Naši agenti u Akronu tražili su da ih posjetim, te sam im obećao da ću to učiniti nakon završetka naše zabave. U vezi s ovom večerom mogao bih spomenuti da bi bilo bolje ne pozivati na ovakve skupove, na kojima se sakuplja vrlo heterogeno društvo, službene predstavnike, kako bi se izbjegla nezadovoljstva prouzročena njihovim govorima. Prisustvo mađarskog konzula na clevelandskoj večeri nije ostavilo dobar dojam na jugoslavenske i čehoslovačke agente zbog dobro poznatih nesuglasica među ovim zemljama. U vezi s tim moje

je osobno mišljenje da bi se trebao izbjegavati timski rad među zemljama koje još nisu u sasvim prijateljskim odnosima, jer će inače jedna strana ne-izbježno imati razloga za pritužbe. Nije potrebno naglašavati da će suradnja naših jugoslavenskih i čehoslovačkih organizacija dati izvanredne rezultate, a bez ikakvih razloga za nesporzume.

Drugoga me jutra g. J. Mihaljević (Mihaljevich — op. p.), jedan od naših agenata, odveo u Cleveland Trust Company i do g. Joea Folkmana.

Isto veče otputovali smo s g. Nelsonom iz njujorškog ureda za Pittsburg, dok su g. Randle i barun Bornemisza otišli za Montreal, gdje su trebali prisustvovati sastanku s K. N. Ž. 29. ožujka.

27. ožujka u 7,40 stigli smo u Pittsburgh, gdje nas je dočekao na stanici g. Harold Smith i odveo nas do Williama Penna.

Idućeg jutra g. Goldsmith me odveo u Mallon National Bank i First National Bank of Pittsburgh, gdje sam bio u prilici razgovarati s direktorima parobrodarskih odjela o jugoslavenskim perspektivama. (Nakon toga održana je svečana večera za agente — op. p.)

30. ožujka g. Tomašić (Tomasich — op. p.) iz State Bank of Braddock pozvao me ujutro na razgovor o stvarima koje su me zanimale. Popodne me g. H. Smith provozao kroz grad, te smo se dogovorili da ga upoznam s nekim istaknutim jugoslavenskim vođama, što će se sigurno pokazati u budućnosti korisnim.

(Idućeg je dana posjetio ponovo Mallon National Bank i Union Savings Bank, gdje su ga agenti zamolili da po povratku u Zagreb obavi za njih neke privatne poslove. Kasnije je posjetio Pittsburgh State Bank i ručao s g. Markom Vinskym iz First National Bank of Etna — op. p.)

Popodne sam posjetio Nacionalno hrvatsko društvo (National Croatian Society — op. p.) i dugo razgovarao s predsjednikom, koji mi je rekao da je slabost istočnog poslovanja prouzročena uglavnom nesređenim političkim prilikama u mojoj zemlji. Osim toga mi je rekao da nema dobro mišljenje o Kanadi u kojoj je našim emigrantima pristupačan samo sezonski rad. Rađe na planu da smjeste naše ljude na farme na zapadu SAD, gdje su uvjeti života zdraviji i povoljniji nego li u tvornicama i rudnicima na Istoku. Također je izrazio mišljenje da će se sadašnja ograničenja useljavanja u SAD zamijeniti otvorenijom politikom, jer je naš rad vrlo tražen u nekim poslovima. Savjetovao sam g. Smithu da se sprijatelji s tim ljudima, pošto ovo društvo ima ogranke po čitavoj zemlji, a sada su ujedinjeni u jednu jedinu organizaciju i najmoćnije su hrvatsko društvo u SAD.

Tada sam posjetio tajnika srpske federacije »Sloboda«, koji je potvrdio poglede predsjednika Hrvatskog društva. Dao sam njegovu adresu g. Smithu, kako bih mu omogućio da stupi u vezu i s našom srpskom organizacijom. Navečer sam dogovorio sastanak g. Smitha s još jednim srpskim vođom i novinskim izdavačem zbog istih razloga.

1. travnja otišao sam u Rochester posjetiti g. Wm. Haberfelda iz All Nations Bank, koji nam do sada nije bio osobito naklonjen. Potrudio sam se da ga zainteresiram za našu kompaniju i nadam se da sam uspio. U svakom smo se slučaju rastali kao prijatelji. Poslijepodne sam posjetio Diamond National Bank i First National Bank, te isto veče otputovao za Chicago.

2. travnja stigao sam u Chicago gdje me dočekao g. Kampotić, koji me odveo u svoj ured. G. Kampotić je već napravio plan o tome koje ćemo

agente i koja mjesta zajedno posjetiti. Prvo smo otišli u »Hrvatsku zajednicu«, Illinois, gdje sam dugo razgovarao s tajnikom društva, koji mi je rekao nekoliko vrlo zanimljivih činjenica o predloženom ujedinjenju svih hrvatskih društava u SAD.

Poslijepodne smo posjetili s g. Gammieom našeg konzula g. Purića (Purich). G. Purić se složio s nama da bi u svrhu povećanja iseljavanja na Istok bilo potrebno nagovoriti našu vladu da ovlasti inozemne konzulate za izdavanje povratnih viza za putovnice svih stranaca koji se vraćaju. G. Purić mi je obećao da će takvo rješenje predložiti Ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu, ističući veliku prednost za našu zemlju s financijskog i nacionalnog gledišta. Rekao mi je da bi preko 10000 ljudi posjetilo godišnje našu zemlju, ako bi ova glavna prepreka bila uklonjena, kao i mnogostruke poteškoće s kojima se naši ljudi susreću u Beogradu u vezi sa zatraženim odobravanjem njihovih putovnica po Ministarstvu za socijalnu politiku, što sprečava daljnje širenje ove grane našeg poslovanja. Savjetovao mi je da ovo raspravim s Ministarstvom vanjskih poslova u Beogradu po mom povratku u Zagreb, te da pokušam zainteresirati neke utjecajne članove Skupštine da, ako je potrebno, po ovom pitanju učine u Skupštini interpelaciju. S tim u vezi već sam poduzeo prve korake i spremam se uskoro produžiti za Beograd, kako bih raspravio ovo pitanje s odgovornim vlastima.

(3. ožujka otišao je s g. Kampotićem i g. Gammieom u Gary, Indiana, gdje je posjetio agente u First National Bank, People's State Bank, South Side Trust & Savings Bank i The National Bank of America. Raspravljali su o nekim poteškoćama u vezi plaćanja brodskih karata. Idućeg dana posjetio je agente, među njima Johna Kaurica, a potom otišao u City Bank i First Wisconsin National Bank, koja je bila njemačka banka i zanimala se prvenstveno za njemački posao. Poslije toga otišao je do g. F. Ermenca, novog jugoslavenskog agenta — op. p.)

Idućeg smo jutro otputovali za Sheboygan. Prvo smo posjetili Security National Bank, glavnu banku u ovom gradu, gdje su nas vrlo lijepo dočekali. Tada smo otišli do Citizens State Bank, gdje sam razgovarao s g. Finstom, Slovencem, koji vodi parobrodarske poslove i koji je rekao da su u potpunosti zadovoljni s našim uslugama. Nakon što smo se vratili u Milwaukee, otišli smo kući do g. Kaurica, koji je priredio večeru u našu čast. Tamo sam imao prilike vidjeti neke od najuglednijih ljudi iz naše kolonije, a g. Kauric mi je povjerio neki privatni posao koji moram ovdje obaviti. Tako ću nastojati ostati u vezi s našim agentima i u ovim krajevima.

Po povratku u Chicago nastojao je nagovoriti g. Borera da čitav posao reklamiranja jugoslavenskih poslovanja povjeri g. Johnu Palandechu, zastupniku inozemnih novina, ali je ovaj to odbio, jer bi u tom slučaju i druge nacije tražile slični način reklamiranja, što bi zakompliciralo stvari — op. p.)³

³ U fasciklu s izvještajem nalazio se i formular Agencije John R. Palandech iz Chicaga, s popisom naših iseljeničkih listova i njihovim nakladama, te procjenom troškova reklamiranja u njima. Donosimo popis listova s nakladama:

a) listovi na hrvatskom jeziku — Danica hrvatska (New York, 11300), Glas radnika (Chicago, bez visine naklade), Hrvatska (Calumet, Michigan, 4700), Hrvatski glasnik (Chicago, 15000), Hrvatski list (New York, 14320), Jugoslavia (Chicago, 21921), Jedinstvo (Los Angeles, 7000), Jugoslavenski svijet (New York, 4637), Radnička borba (Cleveland, bez visine naklade), Radnička sprava (Chicago, bez visine naklade),

8. travnja ponovo smo posjetili naše agente na Istoku i ručali s našim konzulom, s kojim sam se u potpunosti složio oko organizacije našeg istočnog poslovanja. Poslijepodne smo otišli do luke Indiana, gdje smo posjetili naše agente Johna Poru, Georgea Racicha i L. W. Saricha. Svi su bili zadovoljni našom posjetom i uvjeren sam da će nam to omogućiti dobre poslove u budućnosti.

Idućeg smo jutro otišli u Joliet, gdje smo posjetili slovensko društvo »Jednota«, koje je jedno od najbolje organiziranih i dotiranih slovenskih društava u SAD. Tamo mi je rečeno da vrlo dobro uspijevaju u poslovima slanja novca, te da su među njihovim članovima neki vrlo bogati i utjecajni ljudi. Moram u potpunosti preporučiti suradnju s ovim društvom koje nam može omogućiti izvrsno pretplatničko i istočno poslovanje. Tada smo posjetili g. A. Nemanića (Nemanich — op. p.), našeg agenta, slovenskog župnika oca Violača (Violich — op. p.) i neke druge ljude iz kolonije. Siguran sam da je naš posjet bio u potpunosti uspješan.

(Slijedećeg dana ponovo je bio u Chicagu i posjetio neke agente, te American State Bank i Kaspar State Bank — op. p.)

Kasnije smo se susreli s g. Lupis-Vukićem (Vukich — op. p.), urednikom »Hrvatskog glasnika«, koji je inzistirao da preporučim g. Palandecha našim ljudima u New Yorku i koji mi je dao nekoliko vrijednih obavijesti o uvjetima života mog naroda u SAD. Kasnije sam se sastao s g. Johnom Zvetinom, koji hoće dvije besplatne karte za svoje sinove koje šalje prijeko na Kontinent, i koji se također povoljno izrazio o našim uslugama. Napokon smo posjetili gg. Lajevića i Klarića (Lajevich, Klarich — op. p.), koji također rade na novom sustavu, t. j. preporučaju putnicima da pošalju jamstva i izdaju karte nakon što saznaju da im rođaci posjeduju putovnice. Navečer nas je pozvao na večeru g. Kamenjarim, naš agent, čiji je brat u Zagrebu i koji me molio da s njim budem u stalnoj vezi.

(11. travnja posjetio je agenta J. Aschkara na sjeveru Chicaga — op. p.) Iako on pretežno vodi mađarski posao, obećao mi je da će pokušati razviti i jugoslavenski, pogotovo što se tiče putnika njemačke nacionalnosti sa sjevera zemlje. Tada sam otišao do Imigrant State Bank i g. Schlesingera, kome sam objasnio našu novu shemu što se tiče dolarskog plaćanja. On je imao nekih problema sa sestrom, koju je pokušavao prebaciti u SAD, te mi je obećao da će nam dati svo poslovanje ako je uspijem poslati u skorije vrijeme.

12. travnja oprostio sam se od naših konzularnih službenika i nekih važnijih agenata s kojima sam htio ostati u vezi i otputovao za Minneapolis.

Stigli smo u Minneapolis 14. travnja i g. A. Eddy me odveo u St. Paul, gdje smo posjetili g. P. Berberića (Berberich — op. p.), gg. Roisnera & Epstein, Cosmopolitan State Bank i Capital National Bank. Vratili smo se u Minneapolis i iste sam večeri otputovao s g. A. Berneom, putnikom našeg

b) listovi na srpskom jeziku — American Srbobran (Pittsburgh, 9000), Oslobođenje (Los Angeles, 1526), Serbian Herald (San Francisco, 8795), Srbadija (New York, 4500), Srbobran (New York, 10000), Srpska straža (New York, 11665), Srpski dnevnik (New York, 12000), United Serbian (Chicago, 20246),

c) listovi na slovenskom — Amerikanski Slovenec (Joliet, Illinois, 5800), Ameriška domovina (Cleveland, 6450), Edinost (Chicago, 5000), Enakopravnost (Cleveland, 7175), Glasilo K.S.K. Jednota (Chicago, 123000), Glas naroda (New York, 16000), Glas svobode (Chicago, 22503), Prosveta (Chicago, 10933), Prosveta (Chicago, 7390), Slovenija (Milwaukee, Wisconsin, 4000), Slovenske novice (Calumet, 4700).

ureda u Minneapolisu, za Duluth, kamo smo stigli idućeg jutra. Odmah smo otputovali za Iron Range i stali u Virginiji. Posjetili smo Farmers and Merchants State Bank, American Exchange National Bank i First National Bank. Pozvali smo g. J. Adlevića (Adlevich — op. p.) iz Farmers and Merchants State Bank na ručak, te mu objasnili pasoške propise i druga tehnička pitanja u vezi sa slanjem naših putnika.

Poslijepodne smo otišli u Eveleth, gdje smo posjetili First National Bank koja se bavi uglavnom poljskim poslovima. Susreli smo se i s ljudima iz Miners National Bank i Peoples State Bank, te vratili u Virginiju.

16. travnja otišli smo u Chisholm i posjetili First National Bank, koja je tamošnja najjača banka i kontrolira jugoslavenski posao. Ovo je mjesto naseljeno uglavnom Slovencima, dok je Hibbing središte vrlo jake hrvatske kolonije. Na zahtjev direktora za strance ove banke, otišli smo u posjet jednom Slovencu čiji je otac bio odbijen s obrazloženjem da je kvota popunjena. Kasnije smo posjetili Miners State Bank, koja također dobro posluje sa Slovencima. U podne smo otišli u Hibbing i proveli poslijepodne posjećujući naše agente (Hibbing State Bank, First National Bank of Hibbing i Merchants and Miners National Bank). Popodne smo otišli u North Hibbing da bismo posjetili gđicu G. E. Vaughn, zamjenicu sudskog službenika, koja dobro radi za našu kompaniju. Postavila mi je mnogo pitanja o Kanadi i našem sjeveroameričkom poslovanju. Poslije toga smo posjetili Hibbing High School u koju je upisano oko 1000 jugoslavenske djece i gdje se nalazi na svijetu najveći otvoreni kop, rudnik »Mahoning«, s pretežno jugoslavenskim rudarima. Tako sam stekao uvida u životne uvjete u ovome mjestu i industriji koja i dalje privlači mnoge Jugoslavena. To iskustvo će se, nadam se, u budućnosti pokazati vrlo vrijednim.

17. travnja napustili smo Hibbing i vratili se u Duluth, gdje sam iskoristio nekoliko preostalih sati do polaska za Cleveland da bih razgovarao s našim agentima (K. N. Ž. Great Northern, Soo Line, Northern Pacific i g. Bozanic). U Duluthu nema mnogo jugoslavenskog poslovanja, a čini se da naši agenti nisu previše zainteresirani za mogući razvoj. G. Berne mi je rekao da je glavnina posla koncentrirana u susjedstvu Dulutha, što zbog ograničena vremena nisam mogao provjeriti.

(Slijedećeg je dana stigao u Cleveland, a potom je razgovarao s agentima u Akronu: g. Borovitzem iz Depositors Savings & Trust Company, g. Stavinom iz First Trust & Savings Bank te g. Clemensom iz Firestone Park Trust & Savings Bank. Potom je otputovao za New York, kamo je stigao na Uskršnjem nedjelju — op. p.)

Idućeg sam jutra otišao u ured i javio se g. Boreru, s kojim sam imao prilike razgovarati u nekoliko navrata tijekom mog kratkog boravka u New Yorku. Dogovorili smo se da pripremimo jugoslavenski broj u »Cunarder« za slijedeći siječanj, te da pripremimo sve za veliku ekskurziju, za koju smo ja i g. Gammie očekivali da će je voditi g. Kampotić u povodu proslave Milenija Hrvatskog kraljevstva iduće godine. Razgovarali smo s g. Gerardisom i g. Metcalfom o nekoliko važnih pitanja što se tiču poslova novčanih doznaka, ispravljajući neke diskrepancije što su još postojale u našim knjigama i računima. Pokušao sam riješiti i postojeće pitanje nekretнина što ih je Banka Jugoslavije iznajmila od 25 Broadway Corporation, ali u otustvu sir Ashley Sparksa nisu se mogli sklopiti nikakvi financijski aranž-

mani. Sreo sam g. Wakefielda iz spomenute korporacije i saznao o posljednjoj ponudi učinjenoj banci. Rekao sam mu da očekuje bančin odgovor po mom povratku u Zagreb, gdje sam u međuvremenu u potpunosti izvjestio banku o trenutačnom stanju, preporučajući dogovor bez odlaganja.

22. sam posjetio našeg konzula u New Yorku, koji je bio sa mnom dvije godine u Londonu u poslanstvu i bio iznenađen da ne pozna nikoga u našem njujorškom uredu, osim g. Vukovića (Vukovich — op. p.). Mislim da vrijedi ostati u bliskim vezama s našim konzularnim činovnicima u inozemstvu, čak i ako samo zbog prijateljskih veza, iako se ponekad njihovim posredstvom mogu sklopiti dobri poslovi. Iste je noći iz Chicaga došao g. Kampotič, koji me je trebao odvesti do nekih uglednijih vođa naše kolonije u New Yorku, pošto je g. Vuković bio izvan grada.

(Slijedećeg se jutro sastao s g. Randlesom, koji ga je izvjestio o promjenama u stavu g. Egana i teškoćama koje su zbog toga nastale u kanadskom poslovanju — op. p.)

Idućeg sam dana s g. Randlesom otišao na Ellis Island i pažljivo promotrio uvjete na njemu. Mislim da Ellis Island uživa u Evropi goru reputaciju no što je zapravo zaslužuje, iako mnoge žičane mreže pružaju sliku kaveza za ljude. Rečeno nam je da će se poduzeti neka poboljšanja, pogotovo da će namjestiti spavaće sobe s novim i boljim krevetima od sadašnjih. Sve je izgledalo čisto i uredno, mada sam siguran da bi opći dojam bio znatno manje povoljan da sam ovo mjesto vidio u vrijeme pune sezone. Nakon povratka s Ellis Island, ručao sam s našim konzulom i posjetio neke od viđenijih članova naše kolonije u New Yorku.

(26. travnja ukrcao se na brod »Scythia« za Liverpool — op. p.)

Po povratku u Zagreb ustanovio sam da su stvari, što se tiče kanadskog poslovanja, razmjerno uznemiravajuće. Iako je moj ured prestao primati daljnje predbilježbe za Kanadu, kako bi izbjegao velike i ozbiljne nepovoljnosti do kojih bi došlo ako ne bismo bili u stanju poslati ih bez prevelikog odlaganja, još oko 1400 putnika, koji su platili depozite, vrši pritisak na nas da im damo čvrsto obećanje da ćemo ih poslati u slijedećih mjesec ili dva. Među njima oko 120 ima gotovu putovnicu i mogu otploviti trenutačno. Nekoliko stotina ima potvrđene putovnice i očekuju naše garantno pismo da bi mogli podići putovnice, koje su sada deponirane kod lokalnih vlasti.

Jednostavno se ne usuđujemo vršiti veću propagandu za Kanadu, a moramo odbijati i putnike s gotovim putovnicama, koji se prijavljuju za prijevoz. Šaljući 150 ljudi po spisku za poljoprivredne radnike za Winnipeg, morali smo odabrati one najnestrpljivije i one koji su prvi na našoj listi, te zbog toga nismo mogli jednostavno uzeti one koji već imaju putovnice, a što bi bilo najjednostavnije.

Iskreno se nadam da je g. Randles donio iz Kanade dobre vijesti i da će se naša shema napokon ostvariti. U tom slučaju neće praktički biti limita broju putnika koje mogu poslati u Kanadu, i to samo od najpoželjnije vrste.

Sažimajući, mislim da mogu reći da sam potpuno uvjeren kako će se moje putovanje, čak i ako ne uzmem u obzir veliku prednost što mi je donosi novostečeno iskustvo, pokazati vrlo korisnim zbog osobnih veza što sam ih uspostavio s velikim brojem naših agenata i da će nam omogućiti da čvršće zgrabimo jugoslavensko poslovanje u onim dijelovima SAD što sam ih posjetio.

Što se tiče Kanade, čvrsto sam uvjeren da u toj zemlji postoje neograničene mogućnosti, te da će se naša emigracija postupno okrenuti od SAD ka Kanadi. Zbog toga je nužno da se sve naše snage usredotoče na to da čvrsto zgrabe ovo poslovanje, što će nam jedino biti moguće ako budemo držali korak s ostale dvije kompanije koje se jednako tako trude da dobe sav posao koji mogu. S tim u vezi obavještavam Vas da »White Star« šalje kontinuirano putnike u Kanadu, surađujući, koliko znam, s nekoliko velikih privatnih poduzeća koja, izgleda, uspijevaju pribaviti neophodna individualna ili bjanko odobrenja iz Ottawe.

Iskreno Vaš
Dr D. Rešetar

Z u s a m m e n f a s s u n g

ZWEI FÜR DIE GESCHICHTE UNSERER EMIGRATION IN DEN USA UND IN KANADA INTERESSANTE BERICHTE VON 1913 UND 1924

Neven Budak

Im Privatarchiv des Autors gibt es zwei Berichte, die ziemlich interessante Angaben über kroatische und jugoslawische Aussiedler aus dem ersten Viertel dieses Jahrhunderts bieten. Die Daten beziehen sich auf Probleme im Geldverkehr und in der Organisation der Aussiedlung, berühren aber auch andere Probleme, wie etwa die Presse der Emigranten.

Der erste Bericht ist nur teilweise erhalten, ohne erste Seite und ohne Schluß, aber aus dem Text ist erkennbar, daß er für die Kroatische Landesregierung im Herbst 1913 verfaßt wurde. Der Autor ist ein unbekannter Jurist, der im Geld- und Bankwesen der USA gut bewandert war, und er schrieb den Bericht aufgrund seiner Erfahrungen, die er bei Besuchen der Emigrantenkolonien gemacht hatte. Das Ziel des Berichts war es, die beste Organisationsmöglichkeit zur Überweisung von Emigrantengeldern nach Kroatien und Slawonien zu finden. Zu diesem Zweck schlägt der Autor des Berichts die Zusammenarbeit mit einer der amerikanischen Banken vor.

Der andere Bericht stammt aus dem Mai 1924, und sein Autor ist Pavao D. Rešetar, er ist Bediensteter der Jugoslawischen Bank und Vertreter der Cunard Line für das Königreich SHS (Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen). Als Vertreter der Companie, die die Überfuhr der Emigranten nach Kanada und in die USA organisierte, besuchte Rešetar im März und April 1924 zahlreiche kroatische, slowenische und serbische Kolonien in Kanada und im Norden der USA, worüber er ausführlich in der Zentrale in London Bericht erstattete. Der Bericht ist in englischer Sprache und vom Verfasser selbst übersetzt.

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

R A D O V I 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb